

Winkel van De Zeeman, een monument

62

Tidings 2011

Coretta Wijbrans

Het winkelend publiek op de Kleiweg zal er argeloos aan voorbij wandelen of binnentreden, maar een blik naar boven leert dat de winkel van De Zeeman een bijzonder pand moet zijn geweest. Niet alleen de voorgevel, met haar pakhuisdeuren, hijsbalk en het opvallende rozet, maar ook het interieur, met zijn opvallend grote aantal zuilen, doet vermoeden dat het gebouw oorspronkelijk niet als winkel is gebouwd. We hebben hier te maken met het woonhuis van de vermaarde uitgeverfamilie Van Goor, die de stad een eeuw lang nationaal en internationaal op de kaart heeft gezet. De firma Van Goor maakte naam met talrijke school- en kinderboeken, woordenboeken, topografische uitgaven en zelfs een imposante Sophia-Bijbel. In het aangrenzende pand was de drukkerij en winkel gevestigd. De bekende klerenzaak Hennis & Maurits (H&M) heeft onlangs een begerig oog laten vallen op dit monument om er een Goudse vestiging te openen.

De eerste bouwtekeningen laten zien dat de firma H&M gelukkig de voorgevel intact zal laten, maar oplettendheid is vereist. Een dergelijke herinnering aan Gouda's roemruchte verleden als boekdrukkersstad mag niet



Het tegenwoordige pand van de firma Zeeman. De drukkerij van Van Goor was gevestigd in het aangrenzende pand aan de linkerkant (foto Cornelis de Keizer, Empire Imaging)

ten prooi vallen aan slopershamers. Omdat weinig Gouwenaars de bijzondere waarde van deze panden zullen kennen, heeft de redactie van *De Tidings* aan Coretta Wijbrans van het streekarchief gevraagd om volgens de regels der kunst van de huizingeschiedenis dit verleden

1. 'Apparaat Matthijs'. Reconstructie van het z.g. oud-kadaster van de binnenstad, 14e eeuw - 1832. (Samenstelling: dr. C.J. Matthijs in de periode 1975 - 1998.) Te raadplegen in de studiezaal van het Streekarchief Midden-Holland.

2. Register van kadastrale percelen in de secties A t/m E, in volgorde van de secties en perceelnummers, 1832. Archief van de gemeente Gouda, 1816-1920, toegangsnummer 0056, inv.nr 3017 ev. Te raadplegen op microfiche in de studiezaal.

aan de vergetelheid te ontrukken. Dit artikel is dan ook tevens een voorbeeld voor de verschillende mogelijkheden en bronnen voor huizenonderzoek die in het Streekarchief Midden-Holland te vinden zijn.

Voor 1800

De oudste geschiedenis van de panden is terug te vinden in het zogenaamde apparaat van Matthijs.¹ De heer C.J. Matthijs was een verwoed archiefonderzoeker, die voor bijna alle straten en stegen van de Goudse binnenstad de eigenaren en perceelsgegevens heeft uitgezocht. Per huisnummer is er een overzicht beschikbaar vanaf de oudste bekende eigenaar in soms wel de veertiende eeuw tot aan de invoering van het kadaster in 1832.

Van het huidige Kleiweg 27 is de eerste vermelding afkomstig uit 1484. Alyt Adriaensdochter en Adriaen Dirckzoon met echtgenote Katrijn Bouwensdochter verkopen het huis, erf en twee tuinen aan Aelbert Dirckszoon. Dat er grote tuinen achter de panden liggen is goed te zien op een kaart van circa twee eeuwen later, gemaakt door Johannes Blaeu. Net iets boven de '4' aan de linkerkant moet het huidige Kleiweg 27 staan. Grote aangelegde tuinen omringd door water en zelfs een hooiberg laten

Detail uit de plattegrond van Gouda binnen de singels, circa 1645. Uitgave van Joh. Blaeu in: Tooneel der Steden van de Vereenighde Nederlanden met hare beschrijvingen (Amsterdam 1647-1649).



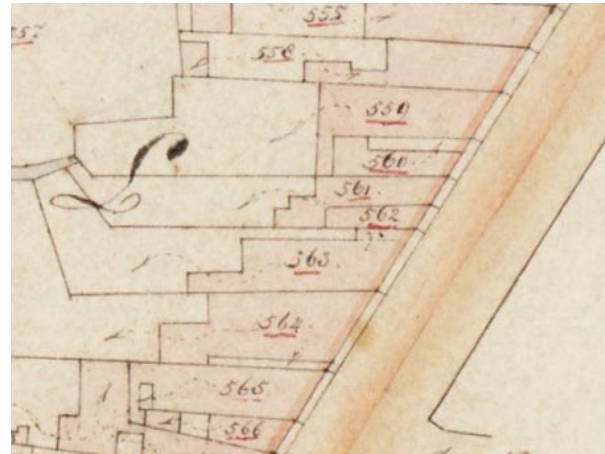
zien dat het Gouda uit de zeventiende eeuw nog geen ruimtegebrek kent. Kleiweg 29 en 31 ontstaan als aparte panden pas rond 1800.

Eigenaren en bewoners

Het apparaat Matthijs houdt op bij het jaar 1832. Dit is geen willekeurig gekozen jaartal, maar het jaar van de invoering van het kadaster. Tussen 1800 en 1832 worden in Nederland alle gronden opgemeten en de eigendomsgegevens geregistreerd. Het voornaamste doel is om een rechtvaardige heffing van de grondbelasting mogelijk te maken. In de kadastrale registers wordt de grootte, de ligging, de bebouwde oppervlakte, het gebruik en de eigenaar van de percelen beschreven.

‘Onze’ panden worden beschreven onder de nummers Sectie B 561, 562 en 563.² B 561 (het huidige nr. 31) is in 1832 bezit van de kramer Jan Knodsen. B 562 behoort toe aan baanspinder Pieter Koemans en B 563 aan kostschoolhouder Jacob Schouten. Deze laatste verkoopt zijn huis en erf in 1841 aan de boekhandelaar Gerrit Benjamin van Goor. Van Goor koopt in korte tijd een aantal aangrenzende panden op aan de Kleiweg. In 1846 en 1855 de drie buurhuizen aan de zuidelijke kant van nummer 27 en

Detail van de Minuutplan van de gemeente Gouda, sectie B 1, met de secties B 561, 562 en 563. Te raadplegen via www.watwaswaar.nl



in 1851 het huis en erf van de erfgenamen van de inmiddels overleden Pieter Koemans.³ In deze panden vestigt Gerrit Benjamin zijn drukkerij, boekbinderij en uitgeverij. Zijn woonhuis wordt een samenvoeging van de percelen B 562 en B 563 (de huidige nrs. 27 en 29). Een deel van het perceel B 561 komt ook nog bij het eigendom van Van Goor. Het overgebleven huis en erf komen rond 1850 in handen van Klaas van Vliet, die kleermaker is.

Via het kadaster kunnen we dus de eigenaren van panden terugvinden. Dit hoeven niet altijd ook de bewoners te zijn; immers een pand kan verhuurd worden. Om de bewoners in de negentiende en twintigste eeuw terug te vinden kunnen we gebruik maken van twee bronnen: de adresboeken en de bevolkingsregisters.

In de bevolkingsregisters wordt geregistreerd wie op een bepaald moment op een bepaald adres woonde.⁴ Het bevolkingsregister wordt in 1850 ingevoerd. Aanvankelijk wordt het bijgehouden per adres. Alle inwoners, dus het hele gezin inclusief de eventuele dienstbode en inwonende personen op een bepaald adres, worden opgeschreven op dezelfde bladzijde in een dik boek. Verhuist iemand, dan wordt de naam door gestreept en op het nieuwe adres weer ingeschreven. Vanaf 1900 wordt de administratie per gezinshoofd bijgehouden. Verhuist het gezin naar een ander adres, dan wordt op dezelfde bladzijde het nieuwe adres opgeschreven.

In het huis aan de Kleiweg 27 – 29 woont vanaf circa 1840 de al eerder genoemde boekhandelaar, uitgever en drukker Gerrit Benjamin van Goor met vrouw Anna Walradina Noman en drie kinderen, namelijk Dirk Dirk Lulius, Benjamina Maria en Jacob Meinard Noothoven van Goor. Waarom de oudste zoon een dubbele naam Dirk krijgt is niet bekend. De toevoegingen Lulius en Noothoven komen uit de familie en worden onderdeel van de achternamen van de twee broers. In 1868 nemen zijn zonen de uitgeverij en drukkerij over in een Naamloze Vennootschap G.B. van Goor Zonen.



Advertentie Koch en Knuttel uit: Adresboek voor de gemeente Gouda 1895, blz. 225

Dirk Dirk Lulius van Goor woont vanaf zijn huwelijk met Elisabeth Romeijn in 1864 in het huis op de Kleiweg. Zijn ouders zijn dan verhuisd naar het prachtige grachtenpand aan de Westhaven 52.

De uitgeverij publiceert een nieuws- en advertentieblad en boeken over verschillende onderwerpen, maar het bekendst zijn toch wel de woordenboeken, jeugdboeken en schoolboeken. Onder de beide broers gaat de uitgeverij zich nog meer specialiseren en wordt de boekhandel afgestoten.

Als Dirk Dirk in 1882 onverwacht overlijdt, verhuizen zijn weduwe en drie kinderen naar het huis van broer Jacob Meinard Noothoven van Goor aan de Crabethstraat. Bij wijze van woningruil trekt Jacob Meinard, die intussen ook wethouder is geworden, in op de Kleiweg met zijn vrouw Jacqueline Anna Francoise Roest van Limburg en vier kinderen. In 1906 overlijdt Jacob Meinard. Niet lang daarna verhuizen zijn vrouw en kinderen naar Den Haag. Uit de adresboeken van Gouda blijkt dat de uitgeverij nog tot 1929 gevestigd blijft op Kleiweg 25 en dan ook verhuist naar Den Haag.⁵ Deze wordt dan gerund door de zoon van Jacob Meinard, Isaac Noothoven van Goor. De

Portretopnamen van achtereenvolgens Gerrit Benjamin van Goor, Dirk Dirk Lulius van Goor, Jacob Meinard Noothoven van Goor en Isaac Noothoven van Goor, Fotocollectie, inv.nrs 7643-7645 en 7647



Briefhoofd van de firma H.J. Vonk, 1923. Fotocollectie, inv.nr 54033

naastgelegen drukkerij is rond 1890 al verkocht en een tiental jaren in gebruik bij een andere belangrijke Goudse drukkerij, de firma Koch en Knuttel.

In 1906 wordt het pand gekocht door Hendrikus Johannes Vonk, die er een behangwinkel in vestigt met een bovenwoning. Hij wordt opgevolgd door zijn zoon Matthijs Theodorus Josephus Vonk, die in de jaren erna de winkel steeds verder naar achter uitbreidt. Zijn broer Hendrikus Johannes Vonk sticht in het pand ernaast een beddenwinkel en stoffeerderij. Als eind jaren dertig ook nummer 31 vrijkomt, wordt de winkel nog verder uitgebreid tot de huidige omvang.

In 1968 wordt de meubelwinkel een supermarkt. J.M. Hoyng verbouwt de winkel tot een Vivo. Vivo staat voor Vrijwillige Inkoop- en Verkoop Organisatie en is een kruideniersketen die in 1942 wordt opgericht als samenwer-

3. Diverse akten van transport (= eigendomsbewijzen), Archief van de familie (Noothoven) van Goor, 1788-1907, toegangsnummer 0494, inv.nr 15, 17, 18, 58 - 60

4. Bevolkingsregisters Gouda 1850 - 1922. Te raadplegen op microfiche in de studiezaal. De periode 1850-1860 en een gedeelte van 1860-1880 is ook te raadplegen via de zoekfunctie op www.groenehartarchieven.nl

5. Adresboek voor de gemeente Gouda. Gouda: Van Goor, later voortgezet door Koch & Knuttel, 1844-1950. Te raadplegen in de studiezaal.

6. Collectie bouwvergunningen van Gouda 1879-1977, toegangsnummer 0468, inv.nrs 1906/55, 1910/70, 1917/56, 1940/7, 1947/10, 1948/87, 1968/112

kingsverband van onafhankelijke kruideniers. Rond 1980 komt de Zeeman in de drie panden.

De buiten- en de binnenkant

Om een idee te krijgen van hoe een pand eruit gezien heeft, kunnen we gebruik maken van foto's en bouwtekeningen. Foto's van panden zijn gemaakt vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw. Op een foto uit circa 1884 zijn de panden van het drukkersbedrijf goed te zien.

Op oude bouwtekeningen is te zien hoe het huis er uitgezien moet hebben. De Woningwet van 1901 schrijft voor dat elke gemeente een bouwverordening moest hebben. Volgens de verordening moet voor het bouwen of verbouwen van een huis een bouwvergunning worden aangevraagd, met bouwtekening. Van de panden aan de Kleiweg zijn diverse bouwtekeningen bewaard gebleven. Soms wordt alleen een gevel aangepast, zoals in 1906 van nummer 31. Soms wordt het hele huis verbouwd. Dit is het geval als in 1906 de familie van Goor uit de panden 27 en 29 zijn getrokken. De aanvrager Vonk verbouwt dan de helft van de benedenverdieping tot een winkel, met aangrenzend aan en boven de winkel twee woningen. De woningfunctie van de panden verdwijnt later steeds meer op de achtergrond. Eerst wordt ook de andere helft van het woonhuis tot showroom omgebouwd en vervolgens komt op de bovenverdieping een werkplaats voor de stoffeerderij. Naar achteren worden de panden steeds verder uitgebreid tot er van de oorspronkelijke tuinen niets meer overblijft. Alleen de bovenkant van de gevels blijft er in al die jaren redelijk hetzelfde uitzien.⁶

Wie wil weten hoe de bewoners van een huis hebben gewoond, kan informatie vinden in boedelinventarissen. Een boedelinventaris geeft een overzicht van de bezittingen en schulden van een persoon in de vorm van een lijst. De boedelinventaris bevat gegevens over vertrekken, meubels, kleding, gereedschappen en gebruiksvoorwerpen, sieraden, schilderijen, boeken en over de veestapel. Boedelinventarissen kunnen om verschillende redenen zijn opgemaakt. De meeste zijn door een notaris opgesteld na een sterfgeval ten behoeve van het be-



Twee aangrenzende panden van de boekdrukkerij en steendrukkerij van Noothoven van Goor aan de Kleiweg, ca. 1884. Helemaal rechts is het woonhuis van de familie Van Goor te zien. Met links daarnaast eerst het winkelhuis / boekdrukkerij (Kleiweg 25) en de steendrukkerij (Kleiweg 23), die tussen 1892 en 1902 door Koch en Knuttel wordt gebruikt. Fotocollectie, inv.nr 11444

heer van een erfenis. Zo ook in 1882 als Dirk Dirk Lulius van Goor op 4 mei overlijdt. Hij laat een vrouw en drie kinderen achter.

In de zomer van 1882 wordt de boedelbeschrijving van het huis aan de Kleiweg nummer E 90 (het huidige 27 en 29) opgemaakt door de notaris.⁷ Met behulp van de plattegrond uit de bouwvergunning uit 1906 (wanneer Jacob Meinard Noothoven van Goor uit het huis

vertrekt) kunnen we als het ware door de hele woning lopen. We krijgen zo een indruk van de indeling en inrichting. De taxateur begint op zolder en gaat vervolgens naar de eerste verdieping. In de bovenvoorkamer met de drie ramen was de slaapkamer van Dirk Dirk en zijn vrouw zelf. Er staat een lit d'ange (een bed met een baldakijn) en een eenmansledikant. Blijkbaar hebben de echtelieden geslapen in gescheiden bedden. Wel sliepen ze in dezelfde kamer, aangezien er zowel mannenkleden als vrouwenkleden worden genoteerd. Twee wastafels, een scheer- en een toilettafel zorgden er voor dat het echtpaar Lulius van Goor goed voor de dag kon komen. De vele inbouwkasten bieden plaats aan de uitgebreide linnencollectie van mevrouw. Totaal worden 48 kussenslopen, 48 bedlakens, 7 tafellakens, 106 servetten, 24 vingerdoekjes, 48 handdoeken en een ongenoemd aantal thee-, pot- en keukendoeken voor een totaalbedrag van 282 gulden genoteerd!

Op de benedenverdieping (zie afbeelding) volgen we de taxateur van vertrek tot vertrek en komen we achter-eenvolgens tegen:

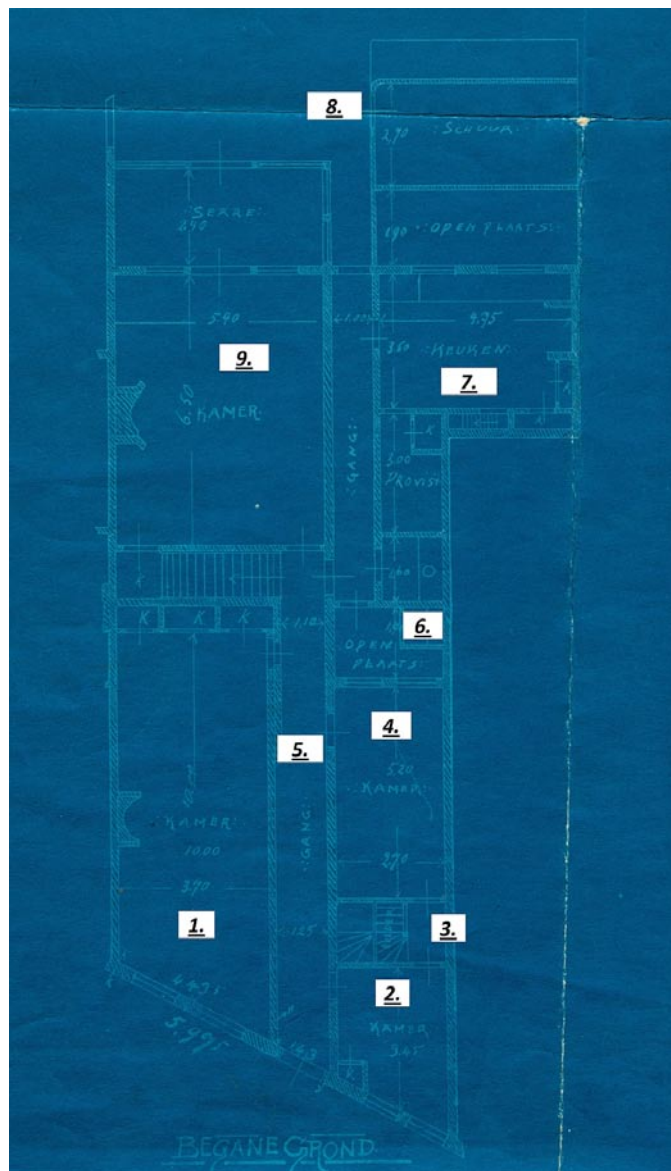
- De grote voorkamer (1.), met heel veel verschillende tafeltjes, waaronder een theetafel, een speeltafel, een boekentafeltje, een damesschrijftafeltje, een coulisse (eet)tafel. Het gaat hier blijkbaar om de woonkamer van het gezin. Met diverse stoelen, stoven en voetenbankjes en twee gaskronen aan het plafond kan men hier zich 's avonds genoeglijk terugtrekken.
- De kleine voorkamer (2.) is sober ingericht met een tafel met drie stoelen, een spiegel aan de muur en glasgordijnen (vitrages) voor de ramen.
- De kelder (3.) bereiken we via een trapje naar beneden. Hier staat een badkuip en een wasmand
- Achter de kelder (4.) vinden we een vertrek met diverse nuttige goederen, zoals een strijkkachel, een dientafeltje en een naaimachine

7. Boedelinventaris, 1882, Archief van de familie (Noothoven) van Goor, 1788-1907, toegangsnummer 0494, inv.nr 16. Mevrouw Lulius van Goor had ook een indrukwekkende collectie zilveren voorwerpen. Een lijst met nog uitstaande rekeningen bij diverse Goudse leveranciers geeft een goed overzicht van huishouding op stand.

- In de gang (5.) hangt een barometer en een ganglamp. Op de vloer ligt een loper.
- Een kleine binnenplaats (6.) ligt rechts van de gang.
- Een fonteintje en een waterton zorgen voor de watervoorziening.
- In de keuken (7.) staan een fornuis met divers keukengereedschap en allerlei koper-, grof en wit aardewerk.
- Vanuit de gang en de keuken lopen we de tuin (8.) in. Zeven kippen en een haan zorgen voor de eieren. Zomers kan de familie lekker buiten zitten op de tuinstoelen en tuinbanken.
- De tuinkamer (9.) is het laatste vertrek van het huis dat beschreven wordt. Het betreft een grote kamer met aangebouwde serre, waar heel veel meubilair te vinden is. De familie zal hier 's avonds gegeten hebben. Een buffetkast bevat het porselein en aardewerk dat in deze kamer beschreven wordt. Een piano en een schaaktafeltje zorgen voor het vermaak. Diverse schilderijen, ornamenten en bloementaftjes maakten de kamer gezellig.

Ten slotte

In dit artikel is geprobeerd de bijzondere geschiedenis van de Zeemanpanden in beeld te brengen. Tevens geeft het een overzicht van de diverse bronnen die in het Streekarchief Midden-Holland te vinden zijn met betrekking tot huizenonderzoek. Van panden in de binnenstad van Gouda kan men al gauw interessante gegevens terugvinden. Maar ook voor huizen buiten de singels zijn er diverse mogelijkheden. Op de website www.groenheartarchieven.nl staan al vele gedigitaliseerde foto's en beschrijvingen van bouwtekeningen, waardoor u een idee krijgt of u iets kunt vinden over uw huis. Bewoners vindt u terug in de adresboeken en bevolkingsregisters. Onderzoek in het kadaster of notariële archieven in het streekarchief vergt wel wat meer oefening. Zeker als, zoals bij deze panden, percelen nogal eens gesplitst en boedels gescheiden worden. Maar wellicht krijgt u de smaak te pakken en schrijft u binnenkort een artikel over uw huis of straat voor dit tijdschrift! Bovendien zult u



Plattegrond begane grond bestaande toestand, collectie Bouwvergunningen Gouda, toegangsnummer 0468, inv.nr 1906/55

dan ontdekken dat er nog vele onbekende monumenten en Goudse geschiedenissen schuil gaan achter op het eerste oog onbetekende gevels.